

УДК 378.1:78

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2024-1-34>

**Людмила ШУМЕЙКО**

аспірантка кафедри креативних культурних індустрій, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, вул. Лаврська, 9, м. Київ, Україна, 02000

**ORCID:** 0000-0002-0182-6432

**Бібліографічний опис статті:** Шумейко, Л. (2024). Обдарованість – Талант – Геніальність як чинники культуротворення в мистецько-освітньому просторі. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 273–282, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-1-34>

## ОБДАРОВАНІСТЬ – ТАЛАНТ – ГЕНІАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ В МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

**Мета статті** – дослідити багатогранність сформованих у зарубіжній та вітчизняній науковій думці концепцій феноменів: «обдарованість», «талант», «геніальність». Закцентувавши увагу на наукових поглядах вітчизняних культурологів, сформувавши уявлення про означені поняття як головну рушійну силу культуротворення в сучасному мистецько-освітньому просторі. **Методологія дослідження.** Досягнення поставлених задач уможливили загальнонаукові методи дослідження, зокрема історико-ретроспективний, структурний, концептуальний та компаративний аналіз, а також метод синтезу. Культурологічний підхід сприяв розгляду понять «обдарованість», «талант» і «геніальність» як ключових культуро-формуючих факторів в системі мистецької освіти. **Наукова новизна** полягає у створенні авторського погляду на застосування єдиного багатовимірного концепту «Обдарованість – Талант – Геніальність» як феномену, що характеризує «ідеал людини мистецтва» та являє собою чинник культуротворення у сфері мистецької освіти в процесі формування творчої особистості. **Висновки.** У статті висвітлено теоретичні концепції зазначених понять у зарубіжному та вітчизняному гуманітарному дискурсах. Представлено наукові погляди на тлумачення виокремлених феноменів в контексті їх ієрархії у відповідності до історичної появи: геніальність – талант – обдарованість та відповідно до ієрархії їх теоретичного змістовного наповнення: обдарованість – талант – геніальність. Аналіз робіт вітчизняних вчених-культурологів сприяв виявленню взаємозалежності виокремлених феноменів. Сформовано культурологічне уявлення про те, що в процесі розвитку творчих здібностей в мистецько-освітньому просторі, за умов едукативної триєдності в ході навчального процесу, творча особистість виступає одночасно суб'єктом і об'єктом розвитку культури, сприяє формуванню комунікації через мистецтво та активізації процесів інтеріоризації культурних цінностей. Доведено, що художньо обдаровані, талановиті та геніальні особистості формують уявлення про «ідеал людини» в мистецькій сфері, являючи собою її системо-утворюючі універсали. Сформований та розглянутий у статті багатовимірний концепт «Обдарованість – Талант – Геніальність» дав змогу констатувати, що він має не лише теоретичний, а й орієнтовно-практичний характер в процесі формування та розвитку творчих здібностей особистості в сучасному мистецько-освітньому просторі.

**Ключові слова:** концепти: «обдарованість», «талант», «геніальність»; мистецько-освітній простір.

**Liudmyla SHUMEIKO**

Postgraduate Student at the Department of Creative Cultural Industries, National Academy of Management of Culture and Arts, 9 Lavrska str., Kyiv, Ukraine, 02000

**ORCID:** 0000-0002-0182-6432

**To site this article:** Shumeiko, L. (2024). Obdarovanist – Talant – Geniialnist yak chynnyky kul'turotvorennya v mystetsko-osvitnyomu prostori [Giftedness – Talent – Genius as factors of culture creation in the artistic and educational space]. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 273–282, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-1-34>

## GIFTEDNESS – TALENT – GENIUS AS FACTORS OF CULTURE CREATION IN THE ARTISTIC AND EDUCATIONAL SPACE

**The purpose of the article** to explore the diversity of the concepts of phenomena formed in foreign and domestic scientific thought: «giftedness», «talent», «genius». By focusing on the scientific views of domestic cultural studies, the article aims to form an idea of these concepts as the main driving force of culture creation in the contemporary

artistic and educational space. **Research methodology.** General scientific research methods, in particular historical and retrospective, structural, conceptual and comparative analysis, as well as the method of synthesis, made it possible to achieve the set tasks. The cultural approach contributed to the consideration of the concepts of «giftedness», «talent» and «genius» as key culture-forming factors in the system of art education. **The scientific novelty** lies in the creation of the author's view on the application of a single multidimensional concept «Giftedness-Talent-Genius» as a phenomenon that characterises the «ideal of an artistic person» and can be used as a factor of culture creation in the field of art education in the process of forming a creative personality. **Conclusions.** The article highlights the theoretical concepts of these concepts in foreign and domestic humanitarian discourses. The article presents scientific views on the interpretation of the distinguished phenomena in the context of their hierarchy in accordance with their historical appearance: genius-talent-giftedness and in accordance with the hierarchy of their theoretical content: giftedness-talent-genius. The analysis of the works of domestic cultural studies scholars has helped to identify the interdependence of the identified phenomena. A cultural idea has been formed that in the process of developing creative abilities in the artistic and educational space, under conditions of educative unity in the educational process, a creative personality acts both as a subject and an object of cultural development, contributes to the formation of communication through art and activation of the processes of internalisation of cultural values. It is proved that artistically gifted, talented and brilliant individuals form the idea of the «human ideal» in the artistic sphere, representing its system-forming universals. The multidimensional concept of «giftedness-talent-genius», formed and discussed in the article, has made it possible to state that it has not only a theoretical but also an indicative and practical character in the process of formation and development of creative abilities of an individual in the modern artistic and educational space.

**Key words:** concepts: «giftedness», «talent», «genius»; artistic and educational space.

**Актуальність проблеми.** Одним із пріоритетів державної політики України у сфері мистецької освіти є залучення до мистецько-освітньої діяльності талановитих дітей, виявлення та розвиток їх творчих здібностей. Важливим завданням загально-мистецького розвитку дітей та молоді в системі початкової, профільної та вищої мистецької освіти є формування творчого потенціалу молодого покоління, а відтак і загальної культури нації, відповідності високим європейським та світовим стандартам. З огляду на це, закономірно постає проблема виявлення, підтримки та формування вектору розвитку творчо обдарованих і талановитих дітей. Слід зазначити, попри значну кількість міждисциплінарних досліджень, що висвітлюють проблематику феноменів «талант», «обдарованість» та «геніальність», відсутня єдина культурологічна позиція щодо визначення їх взаємозв'язку та культуротворчої функції в системі мистецької освіти. Динаміка суспільних, євроінтеграційних та геополітичних змін зумовлює потребу оновлення теоретичного підґрунтя, модифікації наявних та створення нових концепцій виокремлених понять як головних культуротворчих системо-утворювальних елементів в сучасному мистецько-освітньому просторі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблематика статті охоплює міждисциплінарні погляди зарубіжних та вітчизняних вчених на досліджувані феномени: «талант», «обдарованість», «геніальність». Матеріалом дослідження слугували також філософські,

термінологічні та педагогічні словники. Соціологічний погляд на проблематику демонструє Ю. В. Єременко, яка у своєму дослідженні «Самореалізація обдарованих учнів у сучасній Україні: основні чинники та ризики» (Єременко, 2018) розглядає феномен дитячої обдарованості на основі робіт західних вчених: І. Іпенбурга, М. Марне, Ф. Монкса, К. Текекса та ін. Науковиця досліджує трикільцеву модель обдарованості Дж. Рензулі; мультифакторну модель Ф. Монкса; модель Д. Фельдх'юсена; п'ятифакторну модель А. Тонненбаума; мюнхенську модель К. Хеллера; інфестиційну модель Р. Стренберга та Є. Гриненка.

Педагогічні погляди на феномени таланту обдарованості та геніальності, головні чинники їх формування, а також питання виявлення та розвитку дитячої обдарованості, демонструють вітчизняні науковці: М. Дрободенко, В. Дяків, Н. Жукова, Л. Левчук, В. Тесленко, О. Оніщенко, В. Слущкий, В. Ясинський. Інноваційні теорії та концепції, в об'єктиві яких постають талант та обдарованість знаходимо в дослідженнях О. Демченко, О. Замазій, В. Моляко, О. Марінушкіної, О. Кульчицької, В. Тесленко, Г. Шубіної, О. Хоменко та ін.

Значний науковий інтерес представляє монографія української вченої-педагогині О. Є. Антонової «Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу» (2005 р.), у якій здійснено ґрунтовний порівняльний аналіз головних проблем навчання і виховання обдарованих дітей та молоді у найрозвинутіших країнах світу, обґрунтовано модель обдаро-

ваності, виокремлено загальні методи, підходи та форми роботи з обдарованою особистістю. Наукові підходи до проблем вирішення розвитку обдарованих учнів в мистецько-освітньому середовищі відображено у роботах українських дослідників: Р. Борисова, І. Волощук, В. Дяченко, С. Іваха, В. Кайнової, Л. Липової, Л. Луценко, М. Федорця, С. Щудло.

Культурологічний підхід в осмисленні культуротворчої складової феноменів обдарованості, таланту й геніальності знаходимо в роботах Н. Жукової «Обдарованість як компенсація травмованості: різноманітні інтерпретації Грегори Нормінтона» (2016 р.); О. М. Гавелі «Методологія дослідження понять «обдарованість» та «інтеріоризація культурних цінностей обдарованої особистості» у працях українських і зарубіжних вчених» (2014 р.), Л. Л. Ляшенко «Феномен таланту в культурологічному дискурсі (на матеріалі життя та творчості Еріха Корнгольда)» (2018 р.). Окремий інтерес представляють дослідження та праці вітчизняної вченої-культурологині О. В. Овчарук, серед яких варто виокремити дисертаційне дослідження «Парадигмальні виміри ідеалу людини у просторі культури ХХ – початку ХХІ століття» (2018 р.).

**Мета дослідження** – на основі здійснення історико-ретроспективного та порівняльного аналізу міждисциплінарних концепцій вітчизняних та західних науковців на тлумачення понять «талант», «обдарованість», «геніальність» виявити їх культуротворчу складову задля подальшої культурологічної екстраполяції досвіду у вітчизняному мистецько-освітньому просторі.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Передовсім, розглянемо базові категорії нашого дослідження в певній ієрархії у відповідності до їх історичної появи, яка сягає часів античності (V ст. до н.е – XVII ст. н.е.), а саме: **геніальність – талант – обдарованість**.

Поняття **геній** (геніальність) (від лат. *genius* – дух-покровитель, пізніше – добрий або злий дух) першим застосовує Сократ, характеризуючи людину, яка наділена божим духом. У античній міфології йшлося про духів («даїмонів» – демонів), які мали здатність віщувати й передавати людям божі настанови, у результаті цього поєднання особистість відчувала «внутрішній голос» та осяяння. Платон вважає

видатні здібності даром Еросу, неоплатоніки розглядають геніальність як «божественне натхнення». Арістотель пояснює геніальність даром природи й підкреслює зв'язок художньої творчості з інтелектуальною, пізнавальною діяльністю та уводить новий термін – «споглядальна діяльність розуму», який об'єднує поняття наукової й художньої творчості, – процес, який можна досягнути і контролювати (Коваленко, 2011, с. 140).

Поняття **талант** (від давн. грец. *τάλαντον* – «вага», «терези»; лат. – *talentum*) також має витоки з античних часів і позначає найбільшу грошову одиницю у Стародавній Греції, Єгипті, Малій Азії, Персії. Вважається, що поява цього терміну стала своєрідною одиницею вимірювання рівня розвитку здібностей у певній діяльності, тоді як «геніальність» потрактовують як найвищий рівень здібностей.

У часи Середньовіччя геніальність вважають психічним відхиленням і навіть одержимістю. Доба Відродження ознаменована появою культу генія як творчої індивідуальності, наділеної божим даром, що притаманний істинним митцям, які мали знатися одночасно і на науках, і на мистецтвах. Німецький музичний теоретик і гуманіст Г. Глареан (1488–1563) один із розділів своєї фундаментальної праці «Dodekachordon» (1547 р.) назвав «Про генія композитора». На думку вченого, геній, на відміну від таланту, є вродженим даром. У цей період починає панувати погляд на геніальність як на найвищий рівень прояву таланту, творчість якого є епохальною й виходить далеко за межі людських уявлень (Коваленко, 2011, с. 140).

У добу Класицизму поняття геніальності розглядається з позицій його земного чи «небесного» походження. Феофан Прокопович (1681–1730) вважав здібність до творчості вторинною щодо здібності любити й, осягаючи досконалість, захоплюватися нею. Протягом XVII–XVIII століть тривають активні процеси «демистифікації» геніальності як Божого дару. Відтак, на зміну цьому терміну поступово приходять поняття **обдарованість** (Г. Гассенді, Т. Гоббс, Дж. Локк, М. Вольтер, К. Гельвецій, І. Кант, Ф. Шеллінг).

До XIX століття пересічна свідомість твердо дотримувалася думки про те, що «справжня геніальність може виявлятися лише в мистецтві, а справжнім генієм може бути лише

художник (у широкому розумінні цього слова)» (Коваленко, 2011, с. 141).

У XIX ст. остаточно сформувалося уявлення про геніальність як про вищу творчу здібність, яку все ж таки можна розвивати, якої можна навчати. Значний внесок в осмислення феномену геніальності зробив італійський психолог-криміналіст Чізарє Ламброзо (1836–1909), який на підставі вивчення біографій геніїв робить висновок, що геніальність – це психічне відхилення (невроз). Висловлена ним думка у книзі «Геніальність та божевілья», що «усі генії злегка безумці», швидко поширилась у масовій свідомості.

Історія культури сповнена свідченнями проблематики співвідношення геніальності та обдарованості й наявних у творчої особистості певних психічних відхилень, проте, на думку Ч. Ламброзо, найдраматичніше зв'язок геніальності і божевілья розкривається у музичній творчості – «музика стимулює емоційне збудження людини і саме тому стає сферою божевілья». Підтвердження своєї концепції наявності взаємозв'язку художньої творчості із хворобливими психічними станами науковець знаходить у біографіях «геніальних божевільних» – Моцарта, Бетховена, Доніцетті, Перголезі, Генделя, Шумана, Латтре (Попович, 2015, с. 62).

XX століття ознаменовано появою численних концепцій та моделей геніальності та обдарованості, які активно досліджуються в межах педології, психології, психіатрії. Наприкінці XX – початку XXI століття поняття обдарованості розглядається в міждисциплінарному дискурсі: філософському, психолого-педагогічному, соціологічному, акмеологічному, культурологічному. Дослідники у галузі фізіології мозку наполегливо шукають не лише відповіді на питання про природу геніальності, а й сам «ген геніальності», адже «мозок геніїв працює не так як у абсолютної більшості людства, тому здається, що вони «не від світу цього».

Нейрофізіологи вважають, що у більшості геніїв з дитинства розвивається якась одна ділянка мозку за рахунок «знеструмлення» інших, з часом вона починає домінувати й перетворюється на суто спеціалізовану. Подібні «відхилення» вчені спостерігають також у тих, хто страждає на аутизм. Генії – люди творчі і надоригінальні. У аутистів ліва півкуля, що

відповідає за логіку, працює погано, в той же час права півкуля, відповідальна за емоції та інтуїцію, розвивається надміру, «провокуючи» виникнення талантів. Всесвіт геніїв безмежний, вони створюють його нову реальність, невидиму до пори для абсолютної більшості людей, поки їх задум не почне матеріалізовуватися (Литвиненко-Жук, 2015, с. 122–123).

Подальше осмислення досліджуваних нами категорій, тепер вже відповідно до їх теоретичного наповнення та значущості, демонструє зміну ієрархії на протилежну від історичної, а саме: **обдарованість – талант – геніальність**.

Варто наголосити, що терміни *здібний – обдарований – талановитий* сучасні дослідники вживають як синоніми, що відображають ступінь прояву здібностей. Проте, більш детальний аналіз понять дозволяє усвідомити, що здібність визначається через успіхи у певній діяльності, а при визначенні поняття «талант» підкреслюється його природжений характер, що дозволяє трактувати дане поняття як обдарованість. Остання ж розглядається як синонім таланту, як ступінь його прояву й водночас як здібність, що дана Богом (Сирота, 2015, с. 29).

Категорія обдарованості тісно пов'язана із поняттями творчого потенціалу та творчих здібностей. Узагальненим поняттям для музичної, хореографічної, театральної, художньої (образотворчої) обдарованості є словосполучення *художня обдарованість*, яка виявляється в особливостях творчого процесу в конкретній мистецькій діяльності й об'єднує ряд підтипів, пов'язаних зі сферою різних мистецтв. Кожен із таких підтипів являє собою узагальнене поняття, що має диференціюватися і вивчатися. Приміром, музична обдарованість – піаністична, вокальна, інструментальна, диригентська тощо, кожна з яких також диференціюється (Комаровська, 2009, с. 139–140).

Вітчизняні вчені З. М. Сирота та В. М. Сирота, досліджуючи особливості художньо-творчого розвитку обдарованих дітей у сфері мистецької освіти, схилиються до думки, що обдарованість є «сплавом природженого й набутого індивідом», що виявляється у конкретних психічних процесах й диференціюється на моторну, сенсорну, перцептивну та інтелектуальну діяльність. На думку вчених, творчі здібності й обдарованість реалізуються через мотиваційну структуру осо-

бистості та її ціннісні орієнтації, що у мистецькій освіті проявляється як випередження спеціальних здібностей (музичних, хореографічних, художніх тощо) у порівнянні із віковими нормами (Сирота, Сирота, 2015, с. 15).

Філософський словник трактує обдарованість як інтегральний прояв здібностей особистості з метою її конкретної діяльності (Філософський словник, 1997, с. 91). Характерною рисою обдарованої особистості є почуття «екзистенційної самотності», яке зазвичай зумовлене відсутністю ціннісної підтримки з боку оточення. Самодостатня особистість сприймає стан самотності як умову творчої діяльності й асоціює її із незалежністю та свободою. Творчо обдарована особистість реалізує свою потребу в інтеграції, незалежності й любові за рахунок її «входження в ціннісний простір інших особистостей, що оцінюються як еталони професіоналізму та відданості покликанню, значимими можуть бути не лише реальні люди, а й історичні постаті або «ідеальні герої»» (Вишина, 2006, с. 120).

Вітчизняний вчений Семен Гончаренко, автор Українського педагогічного словника (Київ, 1997) характеризує талант як «підструктуру геніальності» (Гончаренко, 1997). Філософський енциклопедичний словник потрактовує поняття «геніальність» як «феномен граничного буття людини», «вищий прояв творчих здібностей, коли саморозвиток особистості стає розвитком людського роду, а його твори виходять на світовий рівень», адже геній продукує такі артефакти культури, які «викликають катарсичні переживання». У своїй творчості геній прагне вийти за межі культуротворчості, як об'єктивації у творенні нового буття. Це й відрізняє геніальну людину від талановитої, яка цілком реалізує себе в об'єктивуючій творчості (Філософський словник, 1997, с. 120).

Природа геніальності на думку більшості сучасних дослідників, на відміну від понять «талант» та «обдарованість», не підлягає науковому поясненню, оскільки вона зумовлена «видатною силою заданих наперед можливостей і потенцій, що виходять за межі звичного, а може проявлятися як незвична психічна динаміка входу і виходу за межі усталеного, тобто стає контрольованою». Нестандартність, порушення рівноваги на будь-якому особистісному рівні виявляється компенсованою в творчому акті, де геніальність є «контрольованим безум-

ством» та вмінням діяльно виразити вихід за межі усталеності (Полюга, 2018, с. 265).

Соціологиня Ю. В. Єременко, аналізуючи у своєму дисертаційному дослідженні поняття «обдарованість», пропонує наступний перелік трактувань феномену, які зустрічаються в сучасній науковій літературі: якісно своєрідне узгодження здібностей, що забезпечує успішність діяльності; спільний прояв здібностей, що являють собою певну структуру; загальні здібності, або їх компоненти, що обумовлюють спектр можливостей людини, рівень і особливості її діяльності; розумовий потенціал як цілісна індивідуальна характеристика пізнавальних можливостей і здібностей до навчання; сукупність задатків, природних даних, характеристика ступеня виявлення і своєрідності природних передумов здібностей; талановитість; наявність внутрішніх детермінант видатних досягнень (Єременко, 2018, с. 28).

Укладач термінологічного «Словника із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості» (2016 р.) В. В. Рибалка пропонує ототожнювати природу таланту із такими «рушійними механізмами творчого процесу, як свідоме і несвідоме, а також факторами, що стимулюють взаємодію цих двох начал: натхненням, уявою, фантазією, інтуїцією, асоціативністю, дотепністю». Вчений підкреслює, що «осмислення феномену таланту «передбачає його співвідношення з основними стадіями творчого процесу: задум – розробка – пошуки форм реалізації – реалізація задуму, які є основоположними для будь якого виду мистецтва» (Рибалка, 2016, с. 316).

**Висновки** В. В. Рибалки щодо феноменів таланту й обдарованості як таких, що належать до категорії актуальних «позачасових» та «локомотивних проблем», які варто розглядати в міждисциплінарному просторі як «системну властивість особистості» (Рибалка, 2016, с. 316), перегукуються із поглядами культурологині Л. Л. Ляшенко, яка пропонує розглядати «структуру талановитості» окремої особистості як поступовий її розвиток «сходінками обдарованості», систематизуючи їх ієрархію наступним чином (Ляшенко, 2018, с. 215–216):

Перша «сходінка»:

– «вроджені задатки – це анатомо-фізіологічні особливості індивідуума, які сформовані на момент народження дитини;

– *набуті задатки* – інтелектуальні, особистісні (або психологічні) та духовні особливості, що формуються під дією зовнішніх (соціокультурних) та внутрішніх (особистісно-біологічних) факторів;

– *здібності* – це фізіологічні, психологічні та інтелектуальні якості, що є умовами успішного виконання особистістю однієї або декількох видів діяльності, сприяючи подальшому її розвитку у всіх сферах активності».

Друга «сходінка» – *обдарованість*, на думку Л. Л. Ляшенко, є «узагальненим визначенням перспективи творчого розвитку особистості від задатків до найвищого рівня – геніальності» та включає в себе психологічні, біологічні якості та якості інтелекту, що виражаються у формуванні комплексу певних здібностей (загальних та спеціальних)» (Ляшенко, 2018, с. 215–216):

Третю й четверту «сходінки» – *талант і геніальність* – науковиця характеризує як найвищі рівні розвитку обдарованості, вони відрізняються за масштабом значущості результатів, які «оцінюються як національне надбання (у випадку талановитої особистості) або загальнолюдське (у випадку геніальної). Вони розрізняються також за широтою прояву: талановита особистість, зазвичай, представляє унікальні продукти діяльності в одній сфері, тоді як для геніальної характерна реформаторська діяльність у декількох сферах» (Ляшенко, 2018, с. 216).

Яким би значним та яскравим не був рівень таланту, обдарованості, геніальності творчої особистості, максимальне розкриття здібностей значною мірою обумовлене не лише природними схильностями, а й іншими важливими внутрішніми та зовнішніми чинниками, що супроводжують розвиток людини від раннього дитинства до творчо-продуктивного періоду. Як стверджував Альберт Ейнштейн: «Видатна особистість формується не за допомогою красивих слів, а власною працею та її результатами».

Вітчизняні науковці одноставні у своєму переконанні, що рівень та характер розвитку обдарованості є результатом не лише поєднання природних задатків та спадковості, а й впливом відповідного соціального середовища. Аналізуючи природні та соціальні риси обдарованої особистості крізь призму культурологічного підходу, вітчизняна вчена О. М. Гавеля розглядає поняття «обдарованість» в інтегративному

ключі і доводить, що «формування обдарованої особистості відбувається під впливом двох основних факторів: індивідуальних вроджених властивостей та соціального середовища, що впливає на людину» (Гавеля, 2014, с. 18).

На думку вже згадуваної нами культурологині Л. Л. Ляшенко, талант як «комплекс задатків, здібностей, та психологічних якостей, що, розвивається за наявності сприятливих соціокультурних та політико-історичних умов, дозволяє особистості успішно та творчо виконувати певний вид діяльності, створюючи продукти, що відзначаються оригінальністю та новизною» (Ляшенко, 2018, с. 2–3). Варто наголосити, що успішна реалізація творчого потенціалу в мистецько-освітньому просторі пов'язана із головною метою сьогодення, яка у глобальному культурологічному розумінні полягає у формуванні *людини культури* шляхом «застосування цілеспрямованих та доцільних педагогічних впливів на становлення творчого потенціалу, із активізацією та інтеграцією творчої діяльності, наданням їй емоційного змісту, стимулюванням фантазії, уявного та перцептуального мислення, забезпеченням творчої взаємодії між учасниками навчального процесу» (Холоденко, 2019, с. 26). Світові освітні тенденції відстоюють положення, що підґрунтям освіти обдарованих учнів має бути не навчальний заклад, а навчальна програма та освітні послуги, де визначено зміст навчально-виховного процесу (Гоцуляк, 2016, с. 11).

Беззаперечно, творчість є універсальною функцією, що закладена природою у кожній людині та може бути проявленою у здатності до всіх форм вираження. Успішна реалізація творчого потенціалу в мистецько-освітньому просторі виявляє задатки та здібності на ранній стадії й поступово формує творчо обдаровану особистість. Повноцінний розвиток передбачає наявність дієвих *едукативних методів*, які б сприяли подальшому зростанню творчого потенціалу і мотивації талановитої дитини або молодої людини.

На важливості *едукативної триєдності* в процесі виховання обдарованої особистості в мистецько-освітньому просторі наголошують вітчизняні вчені-мистецтвознавиці В. Д. Шульгіна та С. М. Рябінко. Едукація зумовлює відмову від загальноновживаного поняття «навчально-виховний процес», яке тривалий час вважалося

універсальним, проте, воно лише узагальнює едукативну триєдність: «навчання – розвиток – виховання», не акцентуючи уваги на кожному її аспекті.

Едукація полягає у триєдиному процесі засвоєння мистецьких знань – навчання і розвитку умінь та навичок естетичного розвитку та художньому вихованні особистості. Такий диференційований підхід концентрує увагу на дієвих підходах до розвитку обдарованої особистості й водночас на змісті мистецької освіти, який «охоплює систему культурологічних і спеціальних мистецько-історичних знань, способи діяльності, інтелектуальні й практичні вміння сприйняття, виконання та створення артефактів, досвід творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва на феноменологічному рівні» (Шульгіна, Рябінко, 2017, с. 81).

Культурологічна наука розглядає митця передусім як суб'єкт культури, який є водночас і творцем, і продуктом культури. Вчена О. М. Гавеля доповнює цю тезу висновком, що обдарована особистість веде діалог зі світом культури, створеним попередніми поколіннями, формуєчи так званий процес *інтеріоризації* культурних цінностей. Поняття інтеріоризація (від лат. *interior* – внутрішній, англ. *interiorisation*) у даному контексті науковиця розглядає як «процес переведення, присвоєння і вrostання культурних цінностей у внутрішній світ особистості». Відтак, знаходячись у центрі культуротворчого процесу, «обдарована особистість виступає одночасно суб'єктом і об'єктом розвитку людської культури у певному напрямку, оскільки визначає і відповідає за прогресивний характер запропонованих нею змін в суспільстві» (Гавеля, 2014, с. 20).

В культурологічному розумінні, мистецько-освітній простір продукує та відтворює «обдарованість – талант – геніальність», як певні типи особистості, які для нього є бажаними ідеалами. Спираючись на наукову культурологічну концепцію вченої-культурологині О. В. Овчарук, яка присвячує свої дослідження ідеалу людини як «ключовій фігурі соціокультурної творчості», погоджуємося із її авторською концепцією ідеалу людини, що «постає, як *універсалія культури*, що уособлює уявлення про досконалий образ людини на основі універсальних смислів, цінностей, норм, вироблених певним типом культури; як *теоретична*

*модель*, зміст якої розкривається в залежності від світоглядних засад домінуючих на певному історико-культурному етапі наукових парадигм; як *образ*, об'єктивація якого відбувається у різних видах мистецтв (літературне, образотворче, театральне, музичне, кіномистецтво тощо) та творчих практик (арт-практики, мода, дизайн, іміджмейкінг тощо), що постає образом людини культури, в якому висловлюється як суще, так і належне» (Овчарук, 2018, с. 3).

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Чисельність та багатогранність сформованих у зарубіжній та вітчизняній науковій думці концепцій феноменів «обдарованість», «талант», «геніальність» створюють широкий пізнавальний простір для сучасної гуманістики. У вимірах культурологічної концептуалізації означених понять можна стверджувати, що вони до певної міри характеризують творчу особистість, як «ідеал людини», який існує у просторово-часовому континуумі будь якої культурно-історичної епохи (Овчарук, 2019, с. 41). Культурологічний погляд на багатовимірний концепт «Обдарованість – Талант – Геніальність» в оптиці мистецько-освітньої сфери сприяє формуванню уявлення про «ідеал людини мистецтва».

Осмислена нами природа геніальності постає як своєрідна вершина в теоретично-змістовній ієрархічній триєдності із поняттями «обдарованість» і «талант», що виходить за межі культуротворчих процесів в існуючій об'єктивній реальності та продовжує лишатися метафізичною божественною складовою особистості. Оскільки культура, на відміну від природи, не здатна «поновити втрачені фрагменти буття, тому забудова культурних цінностей завжди під загрозою, фундамент завжди базується на піску» (Чорний, 2020, с. 42), тож, саме геній, на нашу думку, являє собою ланку загального ланцюга культур, що утримує їх міжцивілізаційний зв'язок на глобальному рівні.

Якщо ми поглянемо на увесь комплекс ключових мистецьких компетентностей, як певну систему, то з позицій мистецької освітньої галузі творчі здібності, художня обдарованість, талановитість і геніальність індивіда постають культуротворчими системо-утворювальними елементами, які сприяють формуванню комунікації через мистецтво. У цьому «спілкуванні», обдарована особистість виступає провідником,

який допомагає долати час і простір, оминати усі схеми хронотопів та хронографічних реалій, гетеротопії та гетерохронії культур, сприяє формуванню через мистецьку галузь «естетизації мислення» (за висловом М. Мамардашвілі) та високого рівня культурних номінацій. Надзвичайно важливим для загалу стає культуротворчий внесок кожного обдарованого індивіда, якщо усвідомлювати, що його сила і енергія являють собою «конгломерат усіх його здібностей і можливостей, засобів і вміння впливати на активізацію інших у творенні культурних благ, цінностей і раціонально-духовних смислів, і навіть покращувати суспільні норми, поведінкові правила, моральні критерії» (Добіна, 2017, с. 16).

На жаль, більшість творчо обдарованих особистостей втрачають здатність до творення через «окультурення» в стандартизованих процесах і соціально-усталеній дійсності (Полюга, 2018, с. 265). Спостерігаємо також наявність протиріччя між «потребою суспільства в розвитку обдарованої особистості в умовах інтеграції України в європейський простір і недостатньою розробленістю державних та соціальних механізмів сприяння її самореалізації» (Єременко, 2018, с. 23). Проблеми сучасної дійсності вимагають розробки нових наукових підходів, зорієнтованих на формування ціннісного статусу мистецької освіти та дієвої державної підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишина А. Ю. Розвиток музичних здібностей обдарованих особистостей в юнацькому віці. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень* : монографія / В. О. Моляко, О. Л. Музика. Житомир, 2006. 320 с.
2. Гавеля О. М. Методологія дослідження понять «обдарованість» та «інтеріоризація культурних цінностей обдарованої особистості» у працях українських і зарубіжних вчених. *Вісник НАКККІМ*. 2014. № 4. С. 17–21.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Гоцуляк Ю. В. Законодавчі підстави для впровадження системи освіти обдарованих дітей в Україні. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 6 (49). С. 11–15.
5. Добіна Т. Г. Діяльність як вирішальний чинник реалізації потенціалу творчої особистості. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія «Культурологія». 2017. № 12(34). С. 15–18.
6. Єременко Ю. В. Самореалізація обдарованих учнів у сучасній Україні: основні чинники та ризики : дис. ... канд. соціологічних наук : 22.00.04. Харків, 2018. 279 с.
7. Коваленко О. А. Філософський підхід до визначення сутності поняття «обдарованість». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Збірник наукових праць / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2011. № 20 (73). С. 137–142.
8. Колісник-Гуменюк Ю. Дефінітивний аналіз понять культуротворчість, культуротворче середовище, культуротворча компетентність. *Молодь і ринок*. 2019. № 6 (173). С. 65–70.
9. Комаровська О. А. (2009). Художньо-освітній простір навчального закладу як передумова розвитку художньо обдарованої особистості. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*. С. 135–141.
10. Комаровська О. А., Просіна О. В. Мистецька освіта: вектори реформування. *Вісник НАПН України*. 2020. № 2 (1). С. 1–6.
11. Литвиненко І., Жук В. Геніальність як девіантна поведінка. Наукова міжнар. конф. молодих учених аспірантів, студентів *Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті*, 23–24 квітня 2015 року. С. 121–123.
12. Ляшенко Л. Л. Феномен таланту в культурологічному дискурсі (на матеріалі життя та творчості Еріха Корнгольда) : дис. ... канд. культурології : 26.00.01. Київ, 2018. 245 с.
13. Музика В. О. Структура творчого потенціалу. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень* : монографія / В. О. Моляко, О. Л. Музика. Житомир : Вид-во Рута, 2006. 320 с.
14. Овчарук О. В. Парадигмальні виміри ідеалу людини у просторі культури ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... доктор. культурології (доктора наук) : 26.00.01. Київ, 2018. 426 с.
15. Овчарук О.В. Особистість у просторі культури : навчальний посібник. Київ : НАКККІМ, 2019. 136 с.
16. Полюга В.В. Феномен «геніальності» в мистецтві (синергетичні моделі). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 2. С. 262–266.
17. Попович О. В. Соціогенезис психічних розладів та механізми компенсації в культурі. *Культура і сучасність*. 2015. № 2. С. 60–65.



18. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості. 2016. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 426 с.
19. Сирота З. М. Сутність понять «творчість», «творча особистість», «творчий розвиток». *Художньо-творчий розвиток обдарованих дітей у мистецькій освіті* : навчально-методичний посібник. Умань, 2015. С. 18–26.
20. Сирота З. М., Сирота В.М. Особливості художньо-творчого розвитку обдарованих дітей в мистецькій освіті. *Художньо-творчий розвиток обдарованих дітей у мистецькій освіті* : навчально-методичний посібник. Умань, 2015. С. 14–16.
21. Холоденко В. О. Творчий потенціал особистості: зміст, структура та передумови успішної реалізації в мистецькій освіті. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2019. Серія 14. «Теорія і методика мистецької освіти». Вип. 26. С. 22–28.
22. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2. вид. доп. Київ : голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
23. Чорний Р. В. Особливості культуротворення як домінанти гуманітарної цілісності української культури. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, 2020. № 26(9). С. 39–49.
24. Шульгіна В. Д., Рябінко С. М. Творча діяльність особистості у системі мистецької освіти України: європейський контекст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 1. С. 80–85.

#### REFERENCES:

1. Vyshyna, A. Yu. (2006). Rozvytok muzychnykh zdibnostey obdarovanykh osobystostey v yunats'komu vitsi [Development of musical abilities of gifted individuals in adolescence]. *Zdibnosti, tvorchist', obdarovanist': teoriya, metodyka, rezultaty doslidzhen': monohrafiya* / V. O. Molyako, O. L. Muzika. Zhytomyr: Vyd-vo Ruta [in Ukrainian].
2. Havelia, O. M. (2014). Metodolohiya doslidzhennya ponyat «obdarovanist» ta «interiorizatsiya kulturnykh tsinnostey obdarovanoi osobystosti» u pratsyakh ukrayins'kykh i zarubiznykh vchenykh [Methodology of studying the concepts of «giftedness» and «internalization of cultural values of a gifted personality» in the works of Ukrainian and foreign scholars]. *Visnyk NAKKKIM*, 4, 17–21 [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrayins'kyi pedahohichnyi slovnyk*. [Ukrainian Dictionary of Education]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Hotsulyak, Yu. V. (2006). Zakonodavchi pidstavy dlya vprovadzhennya systemy osvity obdarovanykh ditey v Ukrayini [Legislative basis for the introduction of a system of education for gifted children in Ukraine]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, 6 (49), 11–15 [in Ukrainian].
5. Dobina, T. H. (2017). Diial'nist' yak virishal'nyy chynnyk realizatsiyi potentsialu tvorchykh osobystostey [Activity as a crucial factor in realising the potential of a creative personality]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «Internauka». Seriya «Kulturolohiya»*, 12(34), 15–18 [in Ukrainian].
6. Yeremenko, Yu. V. (2018). Samorealizatsiya obdarovanykh uchniv u suchasniy Ukrayini: osnovni chynnyky ta ryzyky [Self-realisation of gifted students in modern Ukraine: main factors and risks] (PhD Thesis), Kharkiv [in Ukrainian].
7. Kovalenko, O. A. (2011). Filosofskyi pidkhid do vyznachennya sutnosti poniattya «obdarovanist» [A philosophical approach to defining the essence of the concept of «giftedness»] *Pedahohika formuvannia tvorchoyi osobystosti u vyshchiy i zahalnoosvitniy shkolakh*. Zbirnyk naukovykh prats / Klasychlychnyy pryvatnyy universytet. Zaporizhzhia, 20 (73), 137–142 [in Ukrainian].
8. Kolisnyk-Humenyuk, Yu. (2019). Definityvnyi analiz poniattia kul'turotvorchist', kul'turovorche seredovyshe, kul'turovorcha kompetentnist' [Definitional analysis of the concepts of culture, culture-creating environment, culture-creating competence]. *Molod' i rynek*, 6 (173), 65–70 [in Ukrainian].
9. Komarovska, O. A. (2009). Khudozhno-osvitnii prostir navchal'nogo zakladu yak peredumova rozvytku khudozhno obdarovanoi osobystosti [Artistic and educational space of an educational institution as a prerequisite for the development of an artistically gifted personality]. *Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia ta praktyka*, 135–141 [in Ukrainian].
10. Komarovska, O. A., & Prosina, O. V. (2020). Mystets'ka osvita: vektory reformuvannia [Art education: vectors of reform]. *Visnyk NAPN Ukrayiny*, 2 (1), 1–6 [in Ukrainian].
11. Lytvynenko, I., Zhuk, V. (2015). Henialnist' yak deviantna povedinka [Genius as deviant behaviour]. *Naukova mizhnar. konf. molodykh uchenykh aspirantiv, studentiv Naukovi zdobutky molodi – virishenniu problem kharchuvannia liudstva u XXI stolitti*, 23–24 kvitnia 2015 roku, 121–123 [in Ukrainian].
12. Liashenko, L. L. (2018). Fenomen talantu v kul'turolohichnomu dyskursi (na materialy zhyttia ta tvorchosti Erikha Korngol'da) [The Phenomenon of Talent in Cultural Discourse (Based on the Life and Work of Erich Korngold)] : dys... kand. kul'turolohii : 26.00.01. Kyiv [in Ukrainian].
13. Muzyka, V.O. (2006). Struktura tvorchoho potentsialu. *Zdibnosti, tvorchist', obdarovanist': teoriya, metodyka, rezultaty doslidzhen'* [The structure of creative potential]: monohrafiya / V. O. Molyako, O. L. Muzika. Zhytomyr: Vyd-vo Ruta [in Ukrainian].

14. Ovcharuk, O. V. (2019). Paradigmální vymiry idealu liudyny u prostori kultury XX – pochatku XXI stolittia [Paradigmatic Dimensions of the Human Ideal in the Cultural Space of the 20th to the Beginning of the 21st Century] : dys. ... doktor. kul'turolohii (doktora nauk) : 26.00.01. Kyiv [in Ukrainian].
15. Ovcharuk, O.V. (2019). *Osobystist u prostori kultury* : navchalnyi posibnyk [Personality in the Cultural Space]. Kyiv [in Ukrainian].
16. Polyuha, V. V. (2018). Fenomen «henialnosti» v mystetstvi (synerhetychni modeli) [The phenomenon of «genius» in art (synergistic models)]. *Visnyk Natsional'noi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 2, 262–266 [in Ukrainian].
17. Popovych, O. V. (2015). Sotsiohenenezys psikhichnykh rozladiv ta mekhanizmy kompensatsii v kulturi [The sociogenesis of mental disorders and compensation mechanisms in culture.]. *Kultura i suchasnist'*, 2, 60–65 [in Ukrainian].
18. Rybalka, V. (2016). Slovnyk iz psykholohii ta pedahohiky obdarovanosti i talantu osobystosti [Dictionary of Psychology and Pedagogy of Giftedness and Talent]. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka [in Ukrainian].
19. Syrota, Z. M. (2015). Sutnist' poniat' «tvorchist'», «tvorcha osobystist'», «tvorchiy rozvytok» [The essence of the concepts of «creativity», «creative personality», «creative development»]. *Khudozhno-tvorchiy rozvytok obdarovanykh ditey u mystetskii osviti : navchal'no-metodychnyi posibnyk. Uman'*, 18–26 [in Ukrainian].
20. Syrota, Z. M., Syrota, V.M. (2015). Osoblyvosti khudozhno-tvorchoho rozvytku obdarovanykh ditey v mystetskii osviti [Features of artistic and creative development of gifted children in art education]. *Khudozhno-tvorchiy rozvytok obdarovanykh ditey u mystetskii osviti : navchal'no-metodychnyi posibnyk. Uman'*, 14–16 [in Ukrainian].
21. Kholodenko, V. O. (2019). Tvorchiy potentsial osobystosti: zmist, struktura ta peredumovy uspishnoyi realizatsii v mystetskii osviti [Creative potential of the individual: content, structure and prerequisites for successful implementation in art education]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 14. «Teoriya i metodyka mystetskoï osvity»*, 26, 22–28 [in Ukrainian].
22. Filosofskiy slovnyk, (1986). [Dictionary of philosophy]. / za red. V. I. Shynkaruka. 2. vid. dop. Kyiv : holov. red. URE [in Ukrainian].
23. Chornyi, R. V. (2020). Osoblyvosti kul'turotvorennia yak dominantni humanitarnoi tsilisnosti ukrayins'koi kul'tury [Peculiarities of cultural creation as a dominant feature of the humanitarian integrity of Ukrainian culture]. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats'*, 26(9), 39–49 [in Ukrainian].
24. Shul'hina, V. D., Riabinko, S. M. (2017). Tvorchia diial'nist' osobystosti u systemi mystetskoï osvity Ukrayiny: yevropeiskiy kontekst [Creative Activity of the Individual in the System of Art Education of Ukraine: European Context]. *Visnyk Natsional'noi akademii kerivnykh kadriv kul'tury i mystetstv*, 1, 80–85 [in Ukrainian].